

ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА: ТЕОРЕТИКО МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ТА ДИСКУСІЇ

У статті осмислено теоретико-методологічні підходи до трактування проблем забезпечення інформаційно-психологічної безпеки особистості, суспільства та держави як окремої складової національної безпеки держави.

Ключові слова: безпека, інформаційно-психологічна безпека, особистість, національна безпека, держава, суспільство, нормативно-правове забезпечення, ефективність безпеки.

В статье осмыслены теоретико-методологические подходы к трактованию проблем обеспечения информационно-психологической безопасности личности, общества и государства как отдельной составляющей национальной безопасности государства.

Ключевые слова: безопасность, информационно-психологическая безопасность, личность, национальная безопасность, государство, общество, нормативно-правовое обеспечение, эффективность безопасности.

The article is devoted to the problem of providing of informatively-psychological safety of individual, society and state as separate constituent of national safety of the state.

Key words: security, informational-psychological safety, individual, state security, state, society, legal guarantees, efficiency of security.

Актуальність та постановка проблеми. Дослідники процесів політичного маніпулювання зазвичай стверджують про надзвичайно негативні наслідки останніх. Вчені, зокрема, зазначають, що деструктивні маніпуляції людиною, суспільною думкою та масовою свідомістю, поряд із національними конфліктами, екологічними катастрофами та демографічними проблемами, перетворюються в глобальну світову проблему початку третього тисячоліття. Саме тому особливо актуальною є проблема створення дієвої системи соціально-психологічного захисту в масштабах українського суспільства, оскільки традиційні механізми захисту громадян зруйновані або ж не відповідають розвиткові сучасних маніпулятивних технологій, а нові механізми захисту ще тільки формуються.

Стаття 34 Конституції України стверджує, що кожному громадянину гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів та переконань. Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати

інформацію усно, письмово або в інший спосіб на свій вибір. Здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку, з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя [7, с. 14].

Із розвитком технологій, а надто зі стрімкою інформатизацією суспільства, головна увага науковців починає зосереджуватись на проблемах забезпечення інформаційної безпеки. Саме в цій сфері повинна бути розглянута і, відтак, законодавчо врегульована проблема інформаційно-психологічної безпеки особи та суспільства. Останню вважають окремою складовою національної безпеки держави та трактують як стан захищеності гарантованих законодавством умов життєдіяльності держави, суспільства та окремої особи від зовнішніх та внутрішніх загроз.

Підтримання національної безпеки є важливим напрямом державної діяльності, що актуалізується залежно від наявності та ступеня відповідних загроз [8, с. 13].

Звичайно, можна говорити, що поряд із забезпеченням першочергових потреб людини, які дають можливість їй вижити в складних економічних умовах, проблема забезпечення психологічного здоров'я людини та суспільства на практиці повинна відійти на другий план, проте ми переконані, що ці проблеми особливо актуальні, оскільки вони становлять важливу передумову виживання людини в сучасному світі.

Метою нашої роботи є розгляд основних підходів до розуміння інформаційної та інформаційно-психологічної безпеки особистості, суспільства й держави та визначення проблем її реалізації і законодавчого врегулювання.

Об'єктом нашого дослідження є інформаційно-психологічна безпека особистості, суспільства та держави як складова частина національної безпеки.

Предметом нашого дослідження є теоретико-методологічні підходи та дискусії щодо особливостей формування і забезпечення інформаційно-психологічної безпеки людини, суспільства та держави.

Новизна проблеми. У статті розглядається процес нормативного забезпечення інформаційно-психологічної безпеки особистості, суспільства та держави, який поряд із захистом персональних даних, доступу до правової та іншої інформації повинен бути законодавчо врегульований та трактуватися як окрема складова національної безпеки держави.

Зв'язок з науковими програмами, планами, темами: матеріали статті можуть бути використані для розробки спекурсів з політології та політичної психології.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні відбувається зміна в трактуванні терміна «інформаційна безпека». Суспільство змушене переходити від традиційної боротьби з витоками інформації і несанкціонованим проникненням в інформаційні системи до створення комплексних систем інформаційної безпеки, створюючи перешкоди масовому інформаційному впливу на свідомість громадян. Прикладом такої трансформації може служити резолюція 120 Асамблеї Ради Європи «Про вплив нових комунікативних та інформаційних технологій на демократію», прийнята 1997 року. У ній зазначено, що розвиток та застосування нових комунікативних та інформаційних технологій дасть реальну соціальну вигоду. Ці технології повинні сприяти свободам, підвищувати рівень самореалізації громадян та спонукати їх до активнішої участі в громадських справах, стимулювати економічний розвиток і зайнятість, заохочувати соціальний і культурний процес, удосконалювати процес освіти й здобуття знань. Їх слід використовувати в інтересах людини, соціального прогресу, демократії та миру.

Асамблея вважає за доцільне шукати способів уникнення таких ризиків, як зменшення

політичного вибору, маніпуляції із свідомістю, комерціалізація та фрагментація політичних повідомлень, надмірна кількість громадських опитувань, маргіналізація парламентських процедур, соціальна дискримінація, контроль за громадянами й тенденція до негайної, проте девальвованої форми демократії. Резолюція рекомендує врахувати нові перспективи, що їх несуть нові комунікативні та інформаційні технології для розвитку інтерактивності як основного засобу подолання пасивності, яка характерна для тих, хто просто спостерігає за подіями [5, с. 145].

Вчені стверджують, що передбачити всі можливі загрози в галузі інформаційної безпеки неможливо, оскільки вони здатні змінювати свої зміст та динаміку, а правове регулювання вимагає стабільності [8, с. 16]. Саме тому наголошується на необхідності спрямовувати політику інформаційної безпеки не на пошук відповіді на певну загрозу, а на створення безпечних умов функціонування інформаційної сфери, за яких ця сфера буде несприйнятливою до можливих негативних впливів.

Особливо цікавою є ідея дослідників у сфері інформаційно-психологічної безпеки, проблеми якої розглядають невід'ємно від проблем розвитку [9, с. 233-248]. Система забезпечення такого роду безпеки неможлива без визначення стратегій розвитку того чи іншого суспільства, без розробки відповідних моделей цивілізаційного розвитку, моделей розвитку культури. Саме таке поєднання може дати позитивний результат у процесі пошуку та виділення негативного інформаційно-психологічного впливу на індивідуальну, групову та масову свідомість. Однак сьогодні такому аналізу не присвячується жодних наукових досліджень.

Характерними для всіх країн пострадянського простору є трактування інформаційної безпеки в законодавстві республіки Узбекистан, у якому розглядаються і проблеми забезпечення інформаційно-психологічної безпеки. В інших законодавствах, зокрема в українському, подібного розгляду проблем безпеки не спостерігається. У законі республіки Узбекистан «Про принципи і гарантії свободи інформації», прийнятому 12 грудня 2002 р., існують три статті, що стосуються забезпечення інформаційної безпеки держави, суспільства та окремої особистості. Стаття 13 цього закону присвячена інформаційній безпеці особистості, яка забезпечується шляхом створення необхідних умов і гарантій вільного доступу до інформації, захисту таємниці приватного життя, захисту від протиправних інформаційно-психологічних впливів. Стаття 14 цього закону про інформаційну безпеку суспільства передбачає, що остання досягається шляхом забезпечення розвитку основ демократичного громадянського суспільства, свободи масової інформації, недопущення протиправного інформаційно-психологічного впливу на суспільну свідомість, маніпулювання нею, збереження і розвитку духовних, культурних та історичних

цінностей суспільства, наукового та науково-технічного потенціалу країни, створення системи протидії інформаційній експансії, спрямованої на деформацію національної самосвідомості, відрив суспільства від історичних і національних традицій та звичаїв, дестабілізацію суспільно-політичної обстановки, порушення міжнаціональної та міжконфесійної згоди [6, с. 398-399].

Окрім того, у науковій літературі виділено ряд проблем, які виникають у процесі забезпечення інформаційно-психологічної безпеки. Основною проблемою вважається недосконалість основ саме державної політики в цій сфері. Причини цього полягають у загальних уявленнях, які трактують процес забезпечення безпеки через укладені в суспільстві умови формування та розвитку духовної сфери людини та суспільства, через встановлені критерії моральності, суспільно допустимі стереотипи поведінки людей та механізми суспільного впливу на порушників встановлених правил. Однак саме держава повинна бути залучена до цього процесу через встановлення основ публічного права, які б змогли попередити найбільш суспільно небезпечні дії в цій сфері.

Така розмитість меж регулювання призводить до недостатньої ефективності правового захисту особистості, суспільства і держави, дискредитації влади та до відсутності достатньої уваги до створення необхідних для вирішення цих проблем суспільних інститутів. Ще однією проблемою, на якій наголошують, є недосконалість системи масової інформації, через яку і здійснюється найбільший вплив на індивідуальну, групову та масову свідомість. У даній сфері немає чітко розроблених механізмів впливу суспільства на ЗМІ, з метою захисту суспільної моральності, психічного здоров'я громадян, суспільного спокою. Відтак не формуються відкриті інформаційні ресурси, які б забезпечили людині вільний доступ до достовірної та повної інформації про події суспільного життя, діяльність органів державної влади тощо. Труднощі виникають також при оцінці шкоди, завданої психологічному здоров'ю людини через відсутність належного інструментарію щодо визначення характеристик психіки людини, динаміки її змін, виявлення причин негативних тенденцій, що важливо в процесі судового слідства за фактами неправомірних впливів на психічну сферу людини.

У нашій державі починають звертати увагу на проблеми забезпечення інформаційної безпеки. Так, Українським Центром економічних та політичних досліджень 2001 року був проведений системний аналіз ситуації у сфері інформаційної безпеки України. До основних загроз інформаційній безпеці України, зазначають експерти, можуть бути віднесені обмеження свободи слова та доступу громадян до інформації, руйнування системи цінностей, духовного та фізичного здоров'я особи, суспільства, негативні зміни їх цільових настанов, маніпулювання громадською

думкою з боку державної влади, фінансово-політичних кіл, низький рівень інтегрованості України у світовий інформаційний простір тощо [1, с. 29].

Ситуація в нашій державі змінилась упродовж останніх років, проте існує ще багато проблем, які потребують свого нагального вирішення, передусім у сфері інформаційної та інформаційно-психологічної безпеки. Нині особливою гостротою набуває проблема нормативно-правового забезпечення інформаційно-психологічної безпеки. Вчені стверджують, що з-поміж першочергових заходів, яких необхідно вжити для усунення чи нейтралізації загроз інформаційній безпеці, є ухвалення закону «Про психологічний захист населення» для регулювання негативного впливу на психологічне здоров'я людини [4, с. 63]. Таку ж рекомендацію дають й інші дослідники, які вважають нагальною потребою створення служби психологічної гігієни, яка б могла контролювати якість як політичної, так і будь-якої іншої реклами. Ця служба мала б складатися з досвідчених експертів (професійних психологів), наділених повноваженнями забороняти цілком або ж частково рекламні кампанії, здатні зомбувати людину. Такі заходи спрямовані на забезпечення психологічного здоров'я нації. Водночас дана служба не повинна бути інститутом цензури, котрий з ідеологічних міркувань просіюватиме інформацію для широкого загалу. Її основною функцією має бути забезпечення реалізації права людини на свідомий вибір [2, с. 56-59].

На наш погляд, особливої ваги набуває реальне втілення розробленої експертами УЦЕПД Концепції (основи державної політики) інформаційної безпеки України. Дана Концепція повинна стати основою для формування та реалізації державної інформаційної політики, для підготовки пропозицій щодо вдосконалення правового, організаційного, фінансового, науково-технічного та іншого забезпечення інформаційної безпеки України, для розробки цільових програм розвитку інформаційної сфери, захисту її від внутрішніх та зовнішніх загроз.

У даній Концепції визначено національні інтереси України в інформаційній сфері, основні загрози національним інтересам, основні внутрішні та зовнішні чинники ескалації загроз, пріоритетні напрями державної політики забезпечення інформаційної безпеки України та першочергові заходи щодо їх реалізації. Під інформаційною безпекою в ній розуміють стан захищеності національних інтересів України в інформаційній сфері, за якого не допускається (або зводиться до мінімуму) завдання шкоди особі, суспільству, державі через: неповноту, несвочасність, недостовірність інформації, несанкціоноване поширення та використання інформації, негативний інформаційний вплив, негативні наслідки функціонування інформаційних технологій.

У даній концепції чималу увагу приділено регулюванню негативних інформаційних впливів,

під яким розуміємо маніпуляційні впливи. Це цілком закономірно, адже експерти на перше місце серед основних загроз інформаційній безпеці ставлять обмеження свободи слова та доступу громадян до інформації, руйнування системи цінностей, духовного та фізичного здоров'я особи, суспільства, негативні зміни їх цільових настанов, маніпулювання громадською думкою з боку державної влади, фінансово-політичних кіл.

У Концепції також виділені основні напрями та першочергові заходи (організаційні й зміни та доповнення до чинного законодавства) державної політики забезпечення інформаційної безпеки України. Це стосується забезпечення конституційних прав і свобод громадян в інформаційній сфері, формування відкритого та безпечного інформаційного простору (зокрема пропонується прийняти згаданий Закон «Про психологічний захист населення» для зменшення негативного впливу на індивідуальну та суспільну свідомість, рекомендується прийняти Хартію етики журналіста, у якій викласти основні морально-етичні та корпоративні правила поведінки журналістів, створити спеціальний, обраний усіма журналістами, видавцями, орган (Рада з питань діяльності ЗМІ), який би визначав порушення зазначених правил та вживав до порушників заходів громадського осуду), забезпечення захисту інформаційного простору України від негативного зовнішнього впливу, створення якісного інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, інтеграції України до світового інформаційного простору [1, с. 50-59].

Висновки. На основі розглянутих у статті позицій стосовно проблем забезпечення інформаційно-психологічної безпеки можемо визначити інформаційно-психологічну безпеку як стан захищеності інтересів особистості, суспільства та держави, за якого забезпечується неможливість завдання шкоди духовній сфері людини, культурним надбанням суспільства через використання негативних інформаційно-психологічних впливів. Досягнення такого стану можливе лише за умов, які забезпечують вільний доступ до інформації, захист таємниць приватного життя, захист від негативних інформаційно-психологічних впливів. Даний стан дає змогу повноцінно розвиватися, адаптуватися до швидкозмінюваних соціальних умов, відповідно організовуючи свою поведінку й життєдіяльність, задовольняти свої основні потреби з урахуванням інтересів і діяльності інших людей та діючих соціальних інститутів.

Формування такого рівня інформаційно-психологічної безпеки, який би унеможливив використання негативного маніпулятивного впливу на особистість, потребує значних зусиль як з боку окремої особистості, так і з боку всього суспільства й держави. Прагнення до побудови демократичного громадянського суспільства, до забезпечення свободи слова та інформації, до недопущення маніпулювання суспільною свідомістю, до збереження та розвитку культурних та духовних цінностей є основними елементами в процесі забезпечення такої безпеки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Актуальні проблеми інформаційної безпеки України. Аналітична доповідь // Національна безпека і оборона. – 2001. – № 1. – С. 2-59.
2. Гундертайло Ю.Д. Юнгіанський підхід до проблеми засобів масового впливу // Політична культура демократичного суспільства: стан і перспективи в Україні. Мат. Всеукр. наук.-практ. конференції 26-27 лютого 1998 року. – К.: Гнозис, 1998. – 226 с. – С. 56-59.
3. Емельянов Г.В., Лепский В.Е., Стрельцов А.А. Проблемы обеспечения информационно-психологической безопасности России // Информационное общество. – 1999. – № 3. – С. 47-51.
4. Інформаційна безпека України: проблеми та шляхи їх вирішення // Національна безпека і оборона. – 2001. – № 1. – С. 60-69.
5. Інформаційне законодавство. Збірник законодавчих актів у 6-ти т. / За заг. ред. Ю.С. Шемшученка, К.С. Чижа. – Т. 5: Міжнародно-правові акти в інформаційній сфері. – К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2005. – 328 с.
6. Інформаційне законодавство. Збірник законодавчих актів у 6-ти т. / За заг. ред. Ю.С. Шемшученка, К.С. Чижа. – Т. 3: Інформаційне законодавство країн СНД та Балтії (Латвія, Литва, Молдова, Росія, Таджикистан, Туркменистан, Узбекистан). – К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2005. – 440 с.
7. Конституція України (зі змінами і доп.). – К.: Атіка, 2006. – 64 с.
8. Кормич Б.А. Організаційно-правові основи політики інформаційної безпеки України. Автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук. – Харків, 2004. – 44 с.
9. Лепский В.Е. Информационно-психологическая безопасность субъектов дипломатической деятельности / Дипломатический ежегодник – 2002. Сб. статей. Колл. авт. – М.: Научная книга, 2003. – С. 233-248.

Рецензенти: доктор історичних наук, професор Гетьманчук М.П.;
кандидат політичних наук, доцент Турчин Я.Б.